

МИСЛЕННЕВА КАРТИНКА ЯК ТИП ФРАЗЕОЛОГІЧНОГО КОНЦЕПТУ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія

Випуск 1 (47)

УДК 811.111:81'374.73:81'373

DOI:10.24144/2663-6840/2022.1(47).203–209.

Панін Є. Мисленнева картинка як тип фразеологічного концепту; кількість бібліографічних джерел – 19; мова українська.

Анотація. У статті йдеться про особливості вербалізації концепту-мисленнєвої картини як типу структури представлення знань, носіями яких є фрази англійської та української мов. Запропоновано основні підходи до аналізу процесу вербалізації досліджуваного концепту, а також деталізовано його визначення. У межах застосування нової парадигми наукового знання в кінці ХХ ст. сформувався погляд на мову як інструмент набуття, зберігання й передачі інформації, а на лінгвістику – як один із найважливіших складників когнітивної науки, що об'єднує цілий комплекс суміжних дисциплін, у центрі уваги яких є вивчення розуму й мислення людини. Уведення в гуманітарні науки антропоцентричної парадигми, відповідно до якої мовні явища розглядаються в тісному взаємозв'язку з людиною, її свідомістю та світорозумінням, визначило поглиблене дослідження процесів концептуалізації й категоризації дійсності в різних напрямках сучасної філології, важливе місце в якій займає когнітологія. Як новий напрям когнітивної науки, вона є потужним інструментом розкриття етнокультурної специфіки, оскільки об'єктом її вивчення є механізми структурування знань, що містяться в мовних одиницях, співвіднесених зі знаннями про культуру й їхніх носіїв. Важливе місце у лінгвокогнітології займає вивчення фразеологізації, поряд із процесами семантичного перетворення компонентів вільних словосполучень, польової організації лексико-фразеологічних одиниць, механізмами когнітивного моделювання та описом конкретних лексико-фразеологічних полів.

Аналіз концептів-мисленнєвих картинок, виражених фразеологічними одиницями англійської та української мов показав, що термін «картинка» в когнітивній лінгвістиці є умовним і вживається на позначення образів, які схоплюються носіями мови в процесі пізнання предметів чи явищ навколишньої дійсності. У ході дослідження було виявлено низку різновидів концептів-мисленнєвих картинок, вербалізованих різними за змістом та формою фраземами, а саме: 1) зооморфними фразеологічними одиницями; 2) фраземами, зміст яких формує уявлення, пов'язані з перенесенням образів артефактів на людину; 3) біблійними фраземами; 4) висловами, що містять характеристику кольору 5) фразеологічними одиницями з компонентом-фітонімом. Зроблено висновок про те, що фрази-кольоративи, які вербалізують концепти-мисленнєві картини, є одними з найбільш культурно маркованих типів відображення етномовної реальності.

Ключові слова: концепт, фразема, когнітивна фразеологія, фразеологічні типи концептів, мисленнева картинка.

Постановка проблеми. Взаємодія фразеології та когнітивістики стала необхідним і невід'ємним компонентом поглиблених досліджень, що стосуються способів образної репрезентації семантики, характерної для фразеологічних висловів. Когнітивний підхід до вивчення фразем нині дає змогу виявити й описати специфічні риси ментальності народу, особливості його матеріального й духовного життя. Хоча структури представлення знань під кутом зору когнітивної лінгвістики й були предметом деяких наукових розвідок, усе ще залишається нез'ясованою низка назрілих питань щодо подальшого вивчення специфіки фразеологічних типів концептів. У цьому якраз і полягає **актуальність** розпочатого дослідження у сфері типології фразеологічних концептів.

Аналіз дослідження базується на лінгвістичних поглядах О.С. Кубрякової [Кубрякова 1997], А.П. Бабушкіна [Бабушкін 1996], М.Ф. Алефіренка [Алефіренко 2005], Дж. Лакоффа [Lakoff 1987], М.М. Полюжина [Полюжин 2019] та Н.Ф. Венжинович [Венжинович 2018] на категоризацію та структурування знань у мисленні людини.

Мета статті – виявлення й опис особливостей актуалізації концептів-мисленнєвих картинок як структур представлення знань, вербалізованих фраземами англійської та української мов.

Методи дослідження. Для досягнення мети застосовано такі методи: концептуальний аналіз, вивчення словникових дефініцій, когнітивно-семантичний підхід до з'ясування змісту фразем в англійській та українській мовах.

Виклад основного матеріалу. Дослідження способів вербалізації концепту ґрунтується на твердженні про те, що мова виявляє й об'єктивує те, як людина сприймає світ та як він категоризується її свідомістю [Кубрякова 1997]. Розглядаючи процес вербалізації концепту, дослідники виділяють у ньому такі етапи [Алефіренко 2005]:

- 1) Етап сенсорно-перцептивного відображення.
- 2) Етап уявлення.
- 3) Етап поняттєвого мислення.

На думку А.П. Бабушкіна, «мисленнева картинка – це сукупність зображень у думках людини або індивідуальній, колективній чи національній свідомості. Наприклад: *павіан, сіамські близнюки та ін.*» [Бабушкін 1996, с.223].

На нашу думку, мисленнева картинка є концептом, який відображає найяскравіші зовнішні ознаки предметів чи явищ, що сприйняті людиною за допомогою зору, а також закріплені у так званих образних схемах. Оскільки чуттєвий образ відіграє чи не найважливішу роль у формуванні ядра концепту, «людина не може далі просуватися в пізнан-

ні навколишньої дійсності без звернення до предметно-образної основи концепту» [Венжинович 2018, с.86]. Водночас зауважимо, що поняття «образність» та «образ» є центральними у філософії, психології й, звичайно, у мовознавчих дисциплінах. Тому зустрічаємо цілу низку визначень поняття «образ» відповідно до наукових парадигм, у яких воно вживається. Звернемося до деяких із них.

1) Образ – це «одна з фундаментальних форм організації психіки. У лінгвістиці обмежуються констатаціями того, що у значенні мовних одиниць наявний чуттєво-образний компонент, однак мало що відомо про його характеристики і місце в глобальній структурі мовних значень» [Колоїз 2002, с. 226].

2) Образність – «це мотивувальна ознака (мова на реалізація чуттєвого уявлення або асоціації), що лягла в основу найменування певного елемента дійсності і з різним ступенем виразності виступає як внутрішня форма відповідного мовного знака. 2. У лінгвістиці – наявність у мовної одиниці слововживань або вже сформованого переносного значення з яскравим, «живим» виразально-зображувальним ефектом, побудованим на метафоричних (*золоте волосся*), рідше метонімічних (*сивина – про старість*) та ін. асоціаціях» [Татаренко 2004, с. 422].

Деякі науковці зазначають, що в мозку людини немає картинок у буквальному значенні цього слова, оскільки «картинка» – це лише образ, який схоплюється пізнанням носіїв мови з наявними для предмета зовнішніми характеристиками [Алефіренко 2005]. Семи, які дають змогу простежити концепт-картинку в семантиці мовних засобів, називають образними, оскільки вони лише «картинно» відображають уявлення про об'єкти чи явища.

Дж. Лакофф зазначає, що абстрактне мислення людини – це метафорична версія мислення на основі картинних образів [Lakoff 1990]. Цікавою є також думка ученого щодо зберігання таких образів у мозку людини. На відміну від комп'ютера, який зберігає дані у формі конкретних чисел, ментальні зображення функціонують дещо іншим чином. Так, наприклад, порівнюючи жінку з піщаним годинником, ми використовуємо загальні візуальні характеристики, які дають змогу зіставити образ жінки з якимось предметом. Тобто відбувається певна топологія на основі узагальнення геометричних форм. Для комп'ютера такі узагальнення стають неможливими через їхню ідеалізацію. Так, при найменшому відхиленні від сталонного образу йому не вдається розпізнати той чи той об'єкт. Учений підкреслює, що когнітивна лінгвістика визначається прагненням охарактеризувати весь спектр лінгвістичних узагальнень, приділяючи водночас велику увагу емпіричним відкриттям про природу розуму та мозку людини.

Картинний характер мають вислови, які об'єктивують мисленнєві образи на позначення зовнішнього виду людини. Наприклад, українська фразема «у чім мати народила; як мати вродила», мисленнєво стосується голої людини. Напр.: «Хомі й самому було трохи незвично стояти отак, не

маскуючись, немов з'явився на людях голій-голісінкий, як мама вродила» (О.Гончар).

Яскравими прикладами концептів-картинок, які образно передають зміст концепту, можуть слугувати **зооморфні** фразеологічні одиниці.

- *cold fish* – 'нахаба' [Баранцев 2005, с. 223];

- *dead duck* – 'нікчемна, пропада людина' [Баранцев 2005, с. 262];

- *a stalking horse* – 'підставна особа; фіктивна кандидатура, технічний кандидат на виборах' [Баранцев 2005, с. 480];

- *chicken-brained* – 'дурний, обмежений' [Баранцев 2005, с. 180];

- *сліпа курка* – 'сліпа або з поганим зором людина' [СУМ, Т. IV, с. 410];

- *заяча губа* – 'медичний термін. Природжене ненормальне роздвоєння верхньої губи в людини'. («Він... провів багато пластичних операцій... заячої губи, вовчої пащі, дефектів носа») [СУМ, Т. II, с. 185];

- *вовча паща* – мед. — 'неправильне зрощення половин піднебіння, при якому порожнина носа безпосередньо сполучається з порожниною рота' [СУМ, Т. I. с. 712].

До окремої групи можна віднести концепт-мисленнєві картинки, вербалізовані зооморфними фраземами порівняльного характеру:

- *as sly (або cunning) as a fox* – 'хитрий як лисиця, лисом підшитий' [Баранцев 2005, с. 870];

- *as hungry as a wolf* – 'голодний як вовк' [Баранцев 2005, с. 465];

- *as proud (або vain) as a peacock* – 'гордий як павич, чванливий, пихатий' [Баранцев 2005, с. 777];

- *as quiet (або silent, still) as a mouse* – 'тихий як миша; що притаївся, як миша' [Баранцев 2005, с. 805];

- *as stubborn (або obstinate) as a mule* – 'впертий як осел' [Баранцев 2005, с. 710];

- *as brave (або bold) as a lion* – 'сміливий як лев' [Баранцев 2005, с. 150];

- *as an owl* – *ірон.* 'із серйозним виглядом' [Баранцев 2005, с. 438];

- *as slow as a snail (або as a tortoise)* – 'повільний як равлик; дуже млявий (хоч за смертю посилати)' [Баранцев 2005, с. 871];

- *as innocent as a kitten* – 'ні в чому неповинна людина; невинна людина' [Баранцев 2005, с. 533];

- *as fast as a hare* – 'швидкий як заєць' [Баранцев 2005, с. 323];

- *as blind as a bat (або as a beetle, as a brickbat, as a coot, as a mole, as an owl)* – 'зовсім сліпий; сліпий як кріт; *непен*. сліпий, що не бачить, не помічає, не розуміє того, що відбувається навколо нього' [Баранцев 2005, с. 144];

- *as gentle as a lamb* – 'смирний, тихий, як ягня' [Баранцев 2005, с. 371];

- *as strong as an ox* – 'сильний як бик' [Баранцев 2005, с. 295];

- *as busy as a beaver (або as a bee, as a beehive, as a hen with one chicken)* – 'дуже зайнятий, метушливий, клопітний' [Баранцев 2005, с. 177];

- *as silly as a goose (as stupid as a donkey)* –

‘дурний аж світиться’ [Баранцев 2005, с. 863].

Звернемо увагу на те, що вживання прикметника для порівняння виражає не велику міру ознаки, оскільки вона й так є досить високою, а служить для підсилення експресивності компаративного вислову. Як бачимо, з давніх часів тварина була для людей не лише джерелом харчування та сировиною для створення одягу, а й мірилом багатьох людських якостей – як фізичних, так і моральних. У таких компаративних фразеологічних одиницях із максимальною очевидністю відображаються національні форми образного мислення.

Мисленнєва картинка як тип фразеологічного концепту репрезентується також фраземами, зміст яких формує уявлення, пов’язані з перенесенням образів **артефактів** на людину.

- *as swift as an arrow* – ‘швидкий, як стріла’ [Баранцев 2005, с. 906];

- *as swift as a bullet* – ‘стрімкий, як куля’ [Баранцев 2005, с. 906];

- *as clean as a new pin* – ‘чистенький, охайний’ (укр. *як із голки*) [Баранцев 2005, с. 696];

- *борода лопатою* – ‘широка борода, формою схожа на лопату. Бороди широкі й різноманітні: лопатою, цапом, бакенбардами’ [СУМ, Т. IV, с. 545].

Іншими фразеологічними одиницями, в яких простежується картинний характер, можуть слугувати біблійні фразеологізми. Наприклад:

- *у костюмі (в одезі) Адама (Єви, Адама і Єви)* – «Одежу прихопиш на руку і йдеш, як Єва. Кілометри можеш йти отак упродовж коси в костюмі Єви, не ризикуючи нікого, крім птахів, зустріти» [Колоїз 2002, с. 6].

- *wolf in sheep's clothing* – ‘вовк у овечій шкурі’ [Баранцев 2005, с. 1023].

Етимологічна довідка. Фраза бере свій початок від проповіді Ісуса Христа, записаної в християнському Новому Завіті: «*Остерігайтеся фальшивих пророків, які приходять до вас в овечій шкурі, але всередині вони є вовками-хижаками*» (Євангеліє від Матвія 7:15, версія короля Якова).

- *a bull of Bashan* – перен. ‘ієрихонська труба (про людину з дуже гучним голосом); васанський бугай’ [Баранцев 2005, с. 173];

Етимологічна довідка. Цей псалом стосується сильних «биків Башана», які метафорично оточують псалмописця – і зрештою, Ісуса. Бики, як люті звірі значних розмірів на пасовищах Палестини – це образ, який викликав почуття страху у тих, хто жив на той час.

- *a lost lamb* – ‘заблудла вівця, людина, що збилася з вірного шляху’ [Баранцев 2005, с. 630];

До окремого типу фразем, які вербалізують концепти-мисленнєві картини, можна віднести фразеологічні одиниці, що містять **характеристику кольору**. Спочатку вивчення сприйняття кольору відбувалося в межах кольорознавства, згодом до досліджень цього питання приєдналися соціологи і психологи. Лінгвістичний аналіз цієї проблеми дає змогу зрозуміти те, як різні культури використовують характеристику кольору для своїх образних висловлювань. Так, наприклад, у мовленні сільського

населення існує велика кількість слів на позначення відтінків зеленого кольору, оскільки це важливо у спостереженні за врожаєм. За допомогою диференціації відтінків люди можуть висловлюватися щодо стиглості врожаю та його якості.

Цікавими у цьому плані є американські вислови *yellow journalism* або *yellow press*, які стали вживатися по всьому світі на позначення брехливої, низькопробної журналістики, у якій використовуються дешеві сенсації та різноманітні скандали для того, щоб привабити якомога більшу кількість читачів. У словнику Collins знаходимо такі визначення вислову *yellow journalism*:

1) “the type of journalism that relies on sensationalism and lurid exaggeration to attract readers”;

“the use of cheaply sensational or unscrupulous methods in newspapers, etc. to attract or influence readers”;

Етимологічна довідка.

Поява вислову пов’язана з коміксом у газеті *New York World* (1895) про маленького хлопчика, який був зображений у жовтій сорочці та якому приписувалися різні кумедні фрази. Із набуттям популярності, багато газет почали використовувати образ маленького хлопчика у жовтій сорочці серед своїх численних коміксів для того, щоб заманити до себе читачів. А вже у 1896 році, Ервін Уордмен опублікував статтю, у якій презирливо назвав плагіаторів, які боролися за першість у використанні цього образу, «*жовтою пресою*», маючи на увазі низькоякісний зміст тодішніх газет.

Кольоративи наявні й в інших фраземах порівнюваних мов. Серед них:

- *a black sheep* – ‘ганьба сім’ї нероба, шахрай, негідник’ [Баранцев 2005, с. 141];

- *as black as a crow (або as a crow's wing, as a raven's wing, as ink etc.)* – ‘чорний як ворон; дуже чорний, як сажа’ [Баранцев 2005, с. 139];

- *as green as a grass (або gooseberry)* – ‘зелений як рута, дуже зелений; жарт. недосвідчений «зелений», що не знає життя’ [Баранцев 2005, с. 440];

- *as blue as a badger* – ‘зовсім сива людина; дуже посинілий, синій, як пуп (від холоду тощо)’ [Баранцев 2005, с. 148];

- *as red as a turkey-cock* – ‘червоний як індик’ [Баранцев 2005, с. 813];

- *as red as a lobster* – ‘червоний як рак’ [Баранцев 2005, с. 813];

- *as white as snow* (або *as a lily, as a chalk, as milk, as wool, as ivory*) – ‘білий, як сніг’ [Баранцев 2005, с. 1006];

- *as white as death (або as a sheet, as a ghost, as marble)* – ‘надзвичайно блідий, через нудоту або страх; блідий як полотно’ [Баранцев 2005, с. 1006];

- *fear no colours* – ‘не відчувати страху, не боятися супротивника’ [Баранцев 2005, с. 325];

- *be afraid of one's shadow* – ‘боятися власної тіні, бути дуже боягузливим, всього боятися’ [Баранцев 2005, с. 66];

- *go white* – ‘збліднути, бути надзвичайно наляканим’ [Баранцев 2005, с. 435].

На картинний характер фразем із компонентом кольору вказує англійський вислів *red coat* або *red-coated gentry*. За цією фразевою закріпився образ британських солдатів, оскільки вони були одягнені в червону форму. Наприклад: «*On all accounts we lay the next day in the borders of the wood and kept a close look-out, so that if it was John Breck that came we might be ready to guide him, and if it was the red-coats we should have time to get away*» [Stevenson 1886, p. 145]. У книзі Роберта Льюїса Стівенсона «Викрадений» ця фразема зустрічається 11 разів [Stevenson 1886, p. 79, 83, 118, 124, 132, 138, 143, 145, 146, 149]. Автор також використовує вислів «*red soldiers*» на позначення британських солдатів. Такі вислови слід розглядати в діячності та звертати увагу на можливі відмінності значень у різних лінгвокультурах. Так, наприклад, у ХХ столітті «червона армія» асоціювалася, перш за все, з військово-політичним союзом радянських республік.

Тут варто враховувати асоціативні зв'язки між концептом та його еталонним образом-прототипом. Наявність суттєвих відмінностей таких прототипів у різних лінгвокультурах лише підтверджує факт про те, що процес концептуалізації кольору пов'язаний із універсальними елементами досвіду людини. Беручи до уваги цю думку, Л. Лисенко, наприклад, дійшла до висновку про те, що «прототипом для синього кольору є небо, для зеленого – рослини, а для червоного – кров, вогонь» [Лисенко 2015, с. 125]. Цікавим також видається твердження М.М. Полюжина, в якому йдеться про так звані факультативні риси, що містяться у структурі концепту, а саме: «додумування», «дофантазування» і т.ін. [Полюжин 2019]. Це свідчить про різноплановість та специфічність концепту, набуття значення якого відбувається кризь призму асоціацій та особливостей його сприйняття конкретною людиною.

В українській лінгвокультурі цікавим для досліджень стає зелений колір, який останнім часом часто вживається в газетних статтях та в політичному дискурсі. Так, у зв'язку з подіями в Україні у 2014 році в українській лінгвокультурі з'явився евфемізм «зелені чоловічки», за яким закріпився образ російських військовослужбовців. Інший приклад образного використання зеленого кольору в українській лінгвокультурі можемо спостерігати у політичній рекламі президента України Володимира Зеленського. Використання зеленого кольору дало підстави для найрізноманітніших лінгвістичних маніпуляцій з боку його опозиції, оскільки за словом «зелений» в українській лінгвокультурі закріплене значення людини, яка не має життєвого досвіду [СУМ, Т. III, с. 553].

Доходимо висновку, що фраземи-кольоративи, які вербалізують концепти-мисленнєві картинки, є одними з найбільш культурно маркованих типів фразеологічних концептів.

Непоодинокими випадками вербалізації концептів-мисленнєвих картинок в англійській фразеології є використання так званих фітонімів, які доповнюють національне сприйняття мовної картини

світу за допомогою назв рослин. Наприклад:

- *as fresh as a bean* (або *as a daisy, as a flower, as a lark, as a rose, as flowers in May, as new paint, as paint*) – ‘здоровий, квітучий; зовсім не стомлений; бадьорий; укр.. як нова копійка’ [Баранцев 2005, с. 359];

shrinking violet – ‘дуже сором'язлива людина; пенсіонер’ [https://www.thefreedictionary.com/shrinking+violet];

flower of the flock – ‘гордість, краса родини або компанії’ [[Баранцев 2005, с. 342];

Lombard Street to a China orange – ‘ніякого порівняння, схожий, як сова на яструба, як свиня на коня’ [Баранцев 2005, с. 620];

Етимологічна довідка. Вулиця Ломбард-стріт у Лондоні давно асоціюється у свідомості англійців з банківською індустрією. На ній досі розташована низка основних банків Лондона. Вислів датується початком 19 століття, хоча вживання фрази «китайський апельсин» на позначення «безкорисної речі» зафіксовано ще раніше.

- *as red as a rose* – ‘рум'яний; кров з молоком’ [Баранцев 2005, с. 813];

- *as fair as a lily* – ‘дуже гарна, хороша як квітка’ [Баранцев 2005, с. 315];

- *as alike as peas in a pod* – ‘дуже схожі; схожі, як дві краплі води’ [Баранцев 2005, с. 38];

- *man of straw* – ‘солом'яне опудало; ненадійна людина; уявний супротивник. Ідіома використовується для порівняння людини з наповненою солом'яною моделлю (солома = стебла зернових рослин, таких як пшениця тощо, які були зрізані та висушені)’ [Баранцев 2005, с. 663].

Виділені нами особливості фітонімічних фразем не є повним відображенням мовної картини світу, проте, досліджуючи національно-культурні риси фразеологічних одиниць, можемо стверджувати, що фітонімічний компонент у фразеологізмах передає такі характеристики, як: якість людини (*shrinking violet*) та її зовнішній вигляд (*as fresh as a bean*). Наведені приклади фразем, що актуалізують концепт – мисленнєву картинку, вживаються в мовленні у формі порівняльних конструкцій з фітонімами: *rose, lily, orange, peas, flower, violet, bean*.

Особливо важливим у вивченні функціонування різнотипних концептів, виражених фраземами, є аналіз контексту, в якому вони «живуть». Контекст (від лат. *contextus* – ‘тісний зв'язок, з'єднання’):

1) «лінгвістичне оточення певної мовної одиниці, умови і особливості вживання її в мовленні»;

2) «відрізок тексту писемної чи усної мови з закінченою думкою, який дає змогу точно встановити значення окремого слова чи вислову, що входить до його складу» [Ганич 1985, с. 111].

Поняття «контекст» поступово обростає новими конотаціями, що виходять за межі лінгвістики й тісно пов'язані з тією чи тією предметною сферою дослідження. Водночас перенесення поняття «контекст» із лінгвістики в інші предметні галузі здійснювалося шляхом метафоризації. Однак нині метафора визнається як повноправний спосіб піз-

нання, оскільки відображає сутність мислення людини [Lakoff 1987].

У гуманітарних науках контекст визначається як структурний фрагмент семіотичної системи (текст), що формує динамічний когнітивний механізм, який використовується для вирішення семіотичних завдань. Як когнітивний конструкт, контекст характеризує когнітивні особливості учасників комунікації у здійсненні, сприйнятті й розумінні дискурсу.

Контексти як ментальні моделі є динамічними утвореннями. Вони вибудовуються для кожної нової комунікативної ситуації, а потім постійно оновлюються та пристосовуються до (суб'єктивної інтерпретації) поточних обмежень ситуації, включаючи попередній дискурс і взаємодію. Такий ментальний інтерфейс суб'єктивно представляє відповідні аспекти комунікативної ситуації й одночасно є тією когнітивною структурою, яка здатна контролювати породження та розуміння дискурсу.

Мисленева картинка лежить в основі англійської фраземи "rolling stone" (укр. 'перекотиполе'), оскільки в її семантиці зафіксовано чітке образне уявлення про «камінь, що котиться». У контексті спостерігаємо *перен.* значення вислову на людину, що часто змінює свою думку, місце проживання або роботи.

Hal was a bit of a **rolling stone** before he married and *settled down*. [https://dictionary.cambridge.org/ru/a-rolling-stone-gathers-no-moss]

Англійська компаративна фразема *as an owl* має як мінімум два різні значення залежно від контексту:

1) 'П'яний як хлющ або ніч'

Roman brought a bottle of whiskey, got himself **drunk as an owl** (A.Saxton) [Баранцев 2005, с. 294].

2) *ірон.* 'з серйозним виглядом'.

"I gave them a bob each, my lord", he announced **grave as an owl** [Баранцев 2005, с. 438].

Зміну значення залежно від контексту спостерігаємо в англійському вислові *as a hare*:

1) 'дуже швидкий'

"But is he quiet to ride?" asked the civilian. "As quiet as a lamb, and as fast as a hare," answered Rebecca (W. Thackeray) [Баранцев 2005, с. 323].

2) 'боягуз'

Bruck is suitably *cautious*, but not at all **timid as**

a hare [https://www.ldoceonline.com].

Правильно зрозуміти значення фраземи допомагає внутрішньофразовий контекст, виражений одним або декількома словами в межах простого або складного речення. Наприклад:

1) *as chalk and cheese* – 'зовсім несхожі; схожі, як сова на яструба' [Баранцев 2005, с. 38].

I should be no guide to you, for we are as different *as chalk and cheese* (E. Lyall) [Баранцев 2005, с. 271].

2) *as an apple to an oyster* – 'зовсім різні; як колесо на оцет' [Баранцев 2005, с. 41].

*We really can't compare the data any more, it's not the same it's just **apples and oyster*** [https://idioms.thefreedictionary.com/apples+and+oysters].

Глибина асоціацій, які виникають у різних дискурсах, залежить від багатьох чинників, які сприяють формуванню особистісних елементів вербалізованого фразеомою концепту в кожному новому контексті. Саме в мовленні кожна фразема наповнюється індивідуальним смислом.

Висновки. Наведений вище опис фразеологічних концептів дає підставу для висновку про те, що концепт-мисленева картинка може вербалізуватися за допомогою найрізноманітніших мовних засобів. Приклади фразем англійської та української мов свідчать, з одного боку, про різноплановість семантики таких висловів, а з іншого, – про схожість способу їхньої структурної репрезентації у вигляді:

1) **зооморфних** фразеологічних одиниць;

2) фразем, план змісту яких формує уявлення, пов'язані з перенесенням образів **артефактів** на людину;

3) **біблійних** фразем;

4) висловів, що стосуються різновидів **кольору**;

5) фразеологічних одиниць з компонентом-**фітонімом**.

Отже, дослідження різних типів фразеологічних концептів дає змогу змоделювати цілісний фразеологічний простір як систему взаємозв'язків семіотичних засобів мови та культури. Когнітивний підхід до вивчення фразеології є одним із перспективних напрямів лінгвістичних досліджень, який дає змогу краще зрозуміти природу концепту та його моделі (елементи пам'яті) під час обробки інформації за допомогою комп'ютера або в розробці систем штучного інтелекту, що може стати перспективою подальших фразеологічних досліджень.

Література

1. Алефиренко Н.Ф. Спорные проблемы семантики. Монография. Москва: Гнозис, 2005. 326 с.
2. Бабушкин А.П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка. Воронеж: Изд-во ВГУ, 1996. 330 с.
3. Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. 2-е вид., випр. Київ: Знання, КОО, 2005. 1056 с.
4. Венжинович Н.Ф. Фраземіка української літературної мови: когнітивний та лінгвокультурологічний аспекти: дис. доктора філол. наук: 10.02.01 українська мова. Київ, 2018. 503 с.
5. Ганич Д.І., Олійник І.С. *Словник лінгвістичних термінів*. Київ: Вища школа, 1985. 360 с.
6. Голянич М.І., Іванишин Н.Я., Ріжко Р.Л., Стефурак Р.І. Лінгвістичний аналіз тексту: словник термінів. Івано-Франківськ: Сімик, 2012. 392 с.
7. Колоїз Ж.В., Бакум З.П. Слово Благовісті: Словник-довідник фразем біблійного походження. Кривий Ріг: І.В.І., 2002. 195 с.

8. Кубрякова Е.С. Части речи с когнитивной точки зрения. Москва: ИЯ РАН, 1997. 327 с.
9. Лисенко Л.О. Концепт «колір» в англomовній фразеологічній картині світу як прояв національної специфіки. *Наукові записки Національного університету Острозька академія. Серія «Філологічна»*. 2015. Вип. 59. С. 125–128.
10. Полюжин М.М. Концепт і особливості фразеологічної номінації в англійській мові. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Філологія*. 2019. Вип.1 (41). С. 100–105.
11. Тараненко О.О., Русанівський В.М. Українська мова: енциклопедія. Київ: Укр. енцикл., 2004. 824 с.
12. Словник української мови: в 11 т. / ред. кол.: І.К. Білодід (гол.), А.А. Бурячок, Г.М. Гнатюк та ін. Київ: Наукова думка, Т. I. 799 с. (1970); Т. II. 552 с. (1971); Т. III. 744 с. (1972); Т. IV. 840 с. (1974).
13. Cambridge Dictionary [Електронний ресурс] URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/rolling-stone-gathers-no-moss> (дата звернення: 20.10.2016)
14. Collins English Dictionary [Електронний ресурс] URL: <https://www.thefreedictionary.com/shrinking+violet> (дата звернення: 24.03.2022)
15. Farlex Dictionary of Idioms. (2015). [Електронний ресурс] URL: <https://idioms.thefreedictionary.com/apples+and+oysters> (дата звернення: 18.03.2022)
16. Longman Dictionary of Contemporary English [Електронний ресурс] URL: <https://www.ldoceonline.com> (дата звернення: 20.03.2022)
17. Lakoff G. Image Metaphors // Lawrence Erlbaum Associates Inc. 1987. P. 219–222
18. Lakoff G. The Invariance Hypothesis: Is Abstract Reason Based on Image Schemas? *Cognitive Linguistics*, 1990. № 1. P. 39–74.
19. Stevenson Robert Lois, Kidnapped, 1886, 215 p.

References

1. Alefirenko N.F. (2005) Spornyye problemy semantiki. Monografiya. [Controversial problems of semantics. Monograph]. Moskva: Gnozis. 326 s. [in Russian].
2. Babushkin A.P. (1997) Tipy kontseptov v leksiko-frazeologicheskoy semantike yazyka, ikh lichnostnaya i natsionalnaya spetsifika: diss. doktora filol. nauk [Types of concepts in the lexical and phraseological semantics of the language, their personal and national specificity: doctoral dissertation]. Voronezh. 329 s. [in Russian].
3. Barantsev K.T. (2005) Anhlo-Ukrainskyi frazeolohichnyi slovnyk 2-he vyd., vypr. [English-Ukrainian phraseological dictionary second edition]. Kyiv: Znannya, KOO. 1056 s. [in Ukrainian].
4. Venzhynovych N.F. (2018) Frazemika ukrainskoi literaturnoi movy: kohnityvnyi ta linhvokulturolohichnyi aspekty [Phrasemics of the Ukrainian Literary Language: Cognitive and Linguocultural Aspects]: dys. doktora filol. nauk: 10.02.01 ukrainska mova. Kyiv. 503 s. [in Ukrainian].
5. Hanych D.I., Oliynyk I.S. (1985) Slovnyk linhvistychnykh terminiv [Dictionary of linguistic terms]. Kyiv: Vyshcha shkola. 360 s. [in Ukrainian].
6. Holianych M.I., Ivanyshyn N.Ya., Rizhko R.L., Stefurak R.I. Linhvistychnyi analiz tekstu: slovnyk terminiv [Linguistic text analysis: glossary]. Ivano-Frankivsk: Simyk, 2012. 392 s [in Ukrainian].
7. Koloiz Zh.V., Bakum Z.P. (2002) Slovo Blahovisti : Slovnyk-dovidnyk frazem bibliinoho pokhodzhennia [The Word of the Gospel: A dictionary-reference of phrases of biblical origin]. Kryvyi Rih: I.V.I. 195 s. [in Ukrainian].
8. Kubryakova Ye.S. (1997) Chasti rechi s kognitivnoy tochki zreniya [Parts of speech from a cognitive point of view]. Moskva: IYA RAN. 327 s. [in Russian].
9. Lysenko L.O. (2015) Kontsept «kolir» v anhlo-movnii frazeolohichnii kartyni svitu yak proiav natsionalnoi spetsyfiki [The concept of “color” in the English phraseological model of the world as a manifestation of national specificity]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu Ostrozka akademiia. Seriia Filolohichna*. Vyp. 59. S. 125–128 [in Ukrainian].
10. Poliuzhyn M.M. (2019) Kontsept i osoblyvosti frazeolohichnoi nominatsii v anhliiskii movi [Concept and features of phraseological nomination in English]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia Filolohiia*. Vyp.1 (41). S. 100–105 [in Ukrainian].
11. Taranenko O.O., Rusanivskyi V.M. (2004) Ukrainska mova: entsyklopediia [Ukrainian language: encyclopedia]. Kyiv: Ukr. entsykl. 824 s. [in Ukrainian].
12. Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 t. [Dictionary of the Ukrainian language] red. kol.: I.K. Bilodid (hol.), A.A. Buriachok, H.M. Hnatiuk ta in. Kyiv: Naukova dumka, T. I. 799 s. (1970); T. II. 552 s. (1971); T. III. 744 s. (1972); T. IV. 840c. (1974). [in Ukrainian].
13. Cambridge Dictionary [Online resource] URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/rolling-stone-gathers-no-moss> (Retrieved: 20.10.2016) [in English].
14. Collins English Dictionary [Online resource] URL: <https://www.thefreedictionary.com/shrinking+violet> (Retrieved: 24.03.2022) [in English].
15. Farlex Dictionary of Idioms (2015). [Online resource] URL: <https://idioms.thefreedictionary.com/apples+and+oysters> (Retrieved: 18.03.2022) [in English].
16. Longman Dictionary of Contemporary English [Online resource] URL: <https://www.ldoceonline.com> (Retrieved: 20.03.2022)

17. Lakoff G. (1987) Image Metaphors // Lawrence Erlbaum Associates Inc. P. 219–222 [in English].
18. Lakoff G. (1990) The Invariance Hypothesis: Is Abstract Reason Based on Image Schemas? // Cognitive Linguistics. № 1. P. 39–74 [in English].
19. Stevenson Robert Lois (1886) Kidnapped. 215 p. [in English].

MENTAL-IMAGE AS A TYPE OF PHRASEOLOGICAL CONCEPT

Abstract. The article deals with the peculiarities of verbalizing such a type of concept as mental image, rendered by idiomatic expressions in English and Ukrainian languages. The main approaches to the analysis of the concept verbalization process are highlighted. The article also defines mental image as one of the types of phraseological concepts. The concepts, the content of which is rendered by phraseological units have been under consideration.

Within the new paradigm of the field of knowledge, which emerged only a few decades ago, language is a tool for acquiring, storing and transmitting information, and linguistics one of the most important components of cognitive science, combining a range of related disciplines involved in the study of human mind and thinking. The introduction of the anthropocentric paradigm in the humanities, in which linguistic phenomena are considered in close connection with man, his or her consciousness and worldview, has intensified the processes of reality conceptualization and categorization in various fields of modern linguistics.

Linguocognitology as a scientific field of cognitive science is a powerful analytical tool that enables revealing ethnocultural peculiarities, as the object of its study are language devices and manifestations of structuring knowledge contained in a language unit that correlates with cultural knowledge. A topical issue in linguocognitology is the process of phraseologization, which is associated with the semantic transformation of free phrases components, problems of field ranging of lexical and phraseological units, devices of cognitive modeling and description.

The analysis of such a type of concept as mental image expressed by phraseological units of English and Ukrainian languages demonstrated that the term *image* in cognitive linguistics is relative denoting images being captured by the consciousness of native speakers in the process of getting to know external characteristics, available in objects or phenomena. In the course of the research a number of varieties of mental models verbalized by phrases of different content and form were identified, namely: 1) zoomorphic phraseological units; 2) phrases, the content of which forms the ideas related to the transfer of images of artifacts to humans; 3) biblical phrases; 4) expressions containing the characteristics of color.

Keywords: concept, phraseological unit, cognitive phraseology, phraseological types of concepts, mental models.

© Панін Є., 2022 р.

Євген Панін – аспірант, викладач кафедри прикладної лінгвістики, Ужгородський національний університет, Україна, Ужгород; yevhen.panin@uzhnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0003-2285-486X>

Yevhen Panin – postgraduate student, lecturer at Applied Linguistic Department, Uzhhorod National University, Uzhhorod; yevhen.panin@uzhnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0003-2285-486X>